

BENKE József

habilitált egyetemi docens, az MTA doktora

PTE ÁJK

DOI: 10.15170/DIKE.2022.06.01.12

A jóhiszeműség és tisztesség magánjogi alapelve erényetikai paradigmában¹

The Private Law Principle of Good Faith and Fair Dealing in a Paradigm of Virtue Ethics

In the exercise of rights and in the performance of duties, the requirement of good faith and fair dealing encompasses the entire Hungarian legal system. In private law, including business relations, it has absolute priority. The exact determination of the content of the principle codified in Art. 1:3(1) of the Hungarian Civil Code required not only grammatic-logical and systematic-authentic interpretation but necessitated also a historical and comparative legal analysis. However, the usual, complex interpretation of norms could not lead to the pragmatically desirable result that the courts applying the codified norm do need. In order to achieve this goal, it was inevitable to examine in particular the treasures handed down to us from the philosophical, legal and religious-ethical intellectual complexes of the European intellectual heritage. As a result of the analysis, it is found that the conduct meets the requirement of the codified principle of good faith and fair dealing, which realizes the following four values [see I)-IV)] within the framework of the following five limiting factors [see 1)-5)]. The limitations are: 1) the interdependence of juxtaposition and equality; 2) the degree of objective rationality; 3) consideration of the other party's legal interest or interest worthy of consideration in addition to one's own legal interest; 4) the general customs and practices between the parties; and 5) the frameworks of justice and equity. Between these frames, the legal subject makes the following: I) does good, avoids bad; II) does to the other what he also wishes for himself; III) does not hurt the others, IV) gives to others what they owe.

Keywords: *Good Faith and Fair Dealing, Interpretation of Law in Virtue Ethics Paradigm, Defining the Content of Codified Law by Uncodified Sources*

¹ A tanulmány bővített változata a „*Vetus et Novum Testamentum jogi relevanciája*” című konferencián 2022. június 3-án szekcióvezetőként előadott korreferátumnak.

1. Erényetika, vallás, magánjog?

Minden nemzet életében történelmi léptékű esemény² egy új magánjogi kódex hatályba lépése.³ E törvényművek az emberi létezés teljességét átfogva azon túl is mutatnak: legfontosabb életviszonyaink különleges és hétköznapi, egyedi és általános eseményeit fogantatásunktól halálunk utánig átölelik. A grandiózus szerep, amelyet e törvény a társadalom életében betölt, megköveteli, hogy önmagán túlmutatva mintegy az örökkévalósághoz szóljon. Sajátos létcélja betöltéséhez, időtállósága biztosításához tehát – értelemszerűen – elengedhetetlen, hogy szellemi alapját civilizációnk örök eszméiből merítse. Ebből az is következik, hogy a magánjog általános elvei erényetikai paradigmában értelmezhetők helyesen, amelynek folytán az elvek tartalmának megállapításakor nem tagadható meg az Abszolútumból fakadó objektív „Jó” létezése. Máskülönben *Sartre Oresztészével* szólva mondhatnánk: „*nincs már semmink, ami égi, sem Jó, sem Rossz, és nincs senki, aki parancsol*”.⁴

„A jogszabályokból összesűrűsödő jogrend fölött ott lebeg még az erkölcs szabályaiból folyó magasabb jogrend.” – írta az Mjtj elkészültét ünnepeelve 1928 őszén *Beck Salamon*.⁵ Megállapítása összecseng a német *Reichsgericht* BGB hatályba lépése előtt kialakult gyakorlatában elismert ténnyel, mely szerint léteznek „*Rechtsätze höherer Ordnung*”.⁶ *Miskolczi Bodnár* aligha vitatható álláspontja szerint pedig: „A fenntartható fejlődés gazdasági gondolata is a morális normák iránti igényt erősíti. Reménykedhetünk abban, hogy a termelés és a profit minden áron való növelésével szemben más megfontolások hosszú évek elteltével a gazdasági és üzleti élet szerves részévé válhatnak.”⁷

E tanulmány az axiológiáját tekintve erényetikai paradigmában gondolkodik, ezért nyilvánvalóan nem metafizikaellenes, mégis inkább jogpozitvista, mintsem tisztán természetjogi alapállású munka, amely törekvésében éppen annyira realista és pragmatikus, mint amennyire teoretikus és dogmatikus.

Magánjogunk általános elveinek azonosítása során azt az előzetes kérdést kell megválaszolni: vajon azonosak-e a magánjog általános elvei a Ptk bevezető rendelkezései körében szabályozott alapelveivel? A válasz egyértelműen nemleges: a magánjog általános elvei sokkal bővebbek a Ptk alapelveinél, jóllehet magukban foglalják azokat is. További kérdés: ha a magánjog általános elvei

2 „A m. kir. igazságügyminiszter törvényjavaslatának címe: 'Magyarország magánjogi törvénykönyve'. Ez a cím már önmagában rámutat arra, hogy a kir. kormány az államélet belső konsolidációjának terén a feladatok egyik legfontosabbikának megoldására vállalkozott s elérkezettnek látta az időpontot arra, hogy a csonka országnak kodifikált magánjogot adva: gyarapítsa, hatékonyabbá tegye azt a vonzóerőt, mely a lelkek világában és a gondolkodás homogenitásban az ezeresztendő, integer Magyarország örök ideálja felé mutat.” Idézet: KOLOSVÁRY, Megjegyzések a magánjogi codex-javaslatához 51.

3 Vékás Lajos így ír: „A magánjogi jogalkotásnak a társadalmi viszonyokra gyakorolt hatását – különösen a politikusok – szeretik eltúlozni. Az igazság ezzel szemben az, hogy a magánjogi kodifikációk csak kivételes történelmi korokban, rendszerint társadalmi forradalmak idején érintik a tulajdoni berendezkedés alapjait. S ilyenkor is csak korlátozott mértékben és közvetett módon, például az öröklési rend meghatározásával befolyásolják a társadalmi alapstruktúrákat.” Ugyanakkor elismeri: „[A magánjogi kodifikációk ...] negyedik generációját a poszt szocialista törvénykönyvek képezik, amelyeket 1990 után a mi régióink államaiban és a balti államokban alkottak meg. Ezeknek a kódexeknek az a jellegzetes sajátosságuk, hogy a polgári társadalom – történelmileg megkésett – visszaállításának folyamatában születtek, és társadalmi szerepüket tekintve a 19. század eleji kodifikációkhoz hasonlíthatók. [...] a polgári törvénykönyvek – köztük a 2013. évi magyar kódex – jelentős funkciót töltenek be e korszakos társadalmi folyamat jogi megvalósításában.” Idézet: VÉKÁS, A magánjogi kodifikációk értékeiről 20sk.

4 Oresztész kiáltja Jupiternek *Sartre* drámája III. felvonásának 2. jelenetében: „*et il n'y a plus rien eu au ciel, ni Bien ni Mal, ni personne pour me donner des ordres*”. Lásd SARTRE, *Huis clos* suivi de *Les mouches* 236.

5 Idézet BECK, *Jog és igazság* viaskodása 161.

6 Lásd például *Reichsgericht*, 08.03.1897–VI 438/96, in: *Entscheidungssammlung des Reichsgerichts in Zivilsachen* 39, 385; vö. SIMONS, *Reichsverfassung und Rechtsprechung* 400.

7 Az idézetet lásd MISKOLCZI BODNÁR, A jóhízeműség és tisztesség elve 17.

számukat és tartalmukat tekintve lényegesen szélesebb körűek a Ptk alapelveinél, akkor mi a forrása azoknak az általános elveknek, amelyek nem a törvény szavából fakadnak? A szociológiai irányzatra utalva például Harmathy kiemeli: „a jogi szabályozás alapját társadalmi értékfelfogás adja”.⁸

A magyar magánjog általános elveinek elsődleges eszmei forrásai jogalkotási értelemben íratlan kútfők: az európai gondolkodás több évezredes történetében megtalálható eszmetörténeti komplexumok. Elsődlegességük azt jelenti, hogy maguk más forrásokból nem táplálkoztak, hanem a kronológikus rendben, a megújulás során egymásra épülve bontakoztak ki, s csupán egymásnak szolgáltak eszmei forrásul. Normativitásukat, ha utóbb esetleg kodifikáltattak is, nem elsősorban a kihirdetett jogszabály erejéből, hanem a gondolkodó és érző ember – mint a magánjog alkotója és alanya – belső meggyőződéséből nyerik, amelyet nem kizárólag az állami norma kényszerítő ereje alakít ki. Az említett forrásbázis az európai szellemi örökség,⁹ amelynek öt eleme (vö. Heuss¹⁰ és XVI. Benedek¹¹): a görög filozófia, a római jog, a zsidó-keresztény vallási hagyomány, a humanizmus és a felvilágosodás vívmányai, utóbbi kettőből pedig csupán az, ami az első hárommal harmonizál, vagyis nélkülözi az ember helytelen értékeléséből fakadó szélsőséges individualizmust és kollektívizmust.¹²

2. A jóhiszeműség és tisztesség elvének tartalma

2.1. Hatályos tételesjogi alapok

A jogok gyakorlása, kötelezettségek teljesítése során a jóhiszeműség és tisztesség követelményét kimondó jogelv behálózza a magyar jogrendszer egészét, és a magánjogban például az üzleti viszonyokban is¹³ töretlenül érvényesülő alapelv. A Ptk 1:3. §-ának a „jóhiszeműség és tisztesség elvét” meghatározó (1) bekezdése szerint: „A jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a felek a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megfelelően kötelesek eljárni.”

8 Az idézetet lásd HARMATHY, Kódex és társadalom 208.

9 Az értéktartalmak hatásmechanizmusa a római jog európai jogi gondolkodásra kifejtett hatásával rokonítható: „Mein Augenmerk ist nicht das römische, sondern das Recht, erforscht und veranschaulicht am römischen, m.a.W. meine Aufgabe ist mehr rechtsphilosophischer und dogmatischer Art als rechtshistorischer [...]”. Lásd JHERING, Geist des römischen Rechts IX.

10 Theodor Heuss, az NSZK első elnöke 1950. szeptember 16-i heilbronni beszéde szerint: „Es gibt drei Hügel, von denen das Abendland seinen Ausgang genommen hat: Golgatha, die Akropolis in Athen, das Capitol in Rom. Aus allen ist das Abendland geistig gewirkt, und man darf alle drei, man muß sie als Einheit sehen.” Lásd HEUSS, Rede, 32.

11 XVI. Benedek Bundestag-beli beszéde (2011. szeptember 22.): „Die Kultur Europas ist aus der Begegnung von Jerusalem, Athen und Rom – aus der Begegnung zwischen dem Gottesglauben Israels, der philosophischen Vernunft der Griechen und dem Rechtsdenken Roms entstanden. Diese dreifache Begegnung bildet die innere Identität Europas. Sie hat im Bewußtsein der Verantwortung des Menschen vor Gott und in der Anerkennung der unantastbaren Würde des Menschen, eines jeden Menschen Maßstäbe des Rechts gesetzt, die zu verteidigen uns in unserer historischen Stunde aufgegeben ist.” Lásd <https://www.bundestag.de/parlament/geschichte/gastredner/benedict/rede-250244>.

12 A keresztény humanizmus a hazai magánjog általános elveinek szempontjából mint forrás önmagában keresztény jellege folytán nem előbbre való, mint az ateista humanizmus, vagy éppen az antiklerikális, illetve deista, majd ateista felvilágosodás. A szociális piacgazdaság és a demokratikus jogállam mai eszményével ugyanis nem fér össze az ember lényegének, természetének és jelentőségének olyan filozófiai és világnézeti értékelése, amely egyfelől a szélsőséges individualizmus, másfelől a szélsőséges kollektívizmus eszméjét alapozta meg. Egyébként az ún. progresszív katolikus morálteológia a relativizmus és a nihilizmus csapdáját az elmúlt egy évszázadban maga sem tudta kikerülni. Vö. RATZINGER, Életutam 139–166; de Lubac, Le Drame de l’humanisme athée 8sk.; LUKÁCS, Az ész trónfosztása 238skk; MARCEL, L’Homme problématique passim; VI. PÁL, Populorum progressio 42. pont; SZABÓ, Az ember és világa 23–77.

13 NOCHTA, A jóhiszeműség és tisztesség elve a társasági jogviszonyokban 3sk.

A jóhiszeműség és tisztesség elve komplex magánjog-tudományi probléma. Miben áll a jóhiszeműség és tisztesség követelménye? Mit követel a felektől a jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során? A tartalom helyes megragadásához nem elegendő a tételesjogi normaértelmezés eszköztára, hanem ahhoz nélkülözhetetlen a romanisztika és a komparatiztika eredményeinek vizsgálata is.

A „jóhiszeműség és tisztesség követelménye” fogalmon belül a jóhiszeműség és a tisztesség fogalmi kapcsolata egymással az, hogy azok együtt alkotnak egyetlen jogi fogalmat: jóhiszeműség és tisztesség a Ptk 1:3. § (1) bekezdése kapcsán külön-külön nem értelmezhető. Azt, hogy az elv tartalmát a két fogalom együttese adja, alátámasztja az is, hogy az alapelvet az 1959. évi Ptk bevezető rendelkezései közé (a 4. §-ba) beillesztő 1991. évi XIV. törvény 2. §-a – 1991. június 9. napi hatállyal – még olyan megfogalmazással élt, hogy a felek „a jóhiszeműség és a tisztesség követelményeinek” megfelelően kötelesek eljárni, azonban ez a szövegezés – amelyre alapozva a tisztességtől elválasztott jóhiszeműséget a jogirodalom egy része sajátosan szubjektív értelemben fogta fel¹⁴ – utóbb tévesnek bizonyult. A jogalkotó a fiaszkót csak 15 év elteltével, 2006-ban ismerte fel, és módosította az alapelv szövegét az egyetlen közös névelő alkalmazásával egyes számban álló „a jóhiszeműség és tisztesség követelménye” szövegre (2006. évi III. törvény 2. §). A 2006. évi Ptk-novella *indokolása* szerint a jogszabály azt a téves értelmezést sugallja, hogy két különböző fogalomról van szó, amit a többes számú szóhasználat is alátámaszt. Valójában azonban a kettő egy fogalom, amelyet a német „*Treu und Glauben*”, ill. az angol „*good faith and fair dealing*” (vö. Dcfr I.-1:102–104. cikk)¹⁵ fogalmakhoz hasonlóan állandósult szóösszetétel jelöl.

Az Alaptörvény 28. cikke szerint a bírói jogalkalmazás eszköze a hiteles értelmezés. A Ptk-javaslat kötelezően figyelembe veendő indokolása szerint a jóhiszeműség és tisztesség elve „*etikai megalapozottságú általános és objektív zsinórmértéket fogalmaz meg a polgári jogi viszonyokban követendő eljáráshoz, és egyben a felek kölcsönös bizalmának garanciáját jelenti. Fontos szerepe van [...] a piacgazdaságban érvényesülő magánautonómia szociális szempontokból történő korlátozásánál is. A döntési és cselekvési szabadságot biztosító magánautonómia a kölcsönös bizalom elvével kapja meg kiegyensúlyozott tartalmát*”

2.2. Kontinentális jogtörténeti alapok

Az alapelv egzakt, a jogalkalmazás számára is használható tartalma ugyanakkor nem határozható meg anélkül, hogy a jóhiszeműség és tisztesség elvének hazai és európai összehasonlító eszmétörténetét (Földi,¹⁶ Duve – Haferkamp¹⁷) legalább érintőlegesen megvizsgálánk.

14 PETRIK, Polgári jog 16sk; BÍRÓ – LENKOVICS, Új magyar polgári jog 83.

15 Földi András szerint az objektív *bona fides* szerepét a DCFR-ben javarészt a teljesen objektív *reasonableness* veszi át, míg a *good faith and fair dealing* már szubjektívizált fogalom. Lásd FÖLDI, Észrevételek a bona fides árnyalataihoz 225sk.

16 FÖLDI, A jóhiszeműség és tisztesség elve *cit. infra*.

17 DUVE – HAFERKAMP, § 242 Leistung nach Treu und Glauben 274–364.

2.2.1. A nagy kodifikációk előtt

A magyar jogi műnyelvben a „jóhiszeműség” szó úgynevezett *homoníma*.¹⁸ A több jelentés ugyanis nem egymásból származik, és tartalmilag, illetve az alkalmazási kör tekintetében olyannyira eltér, hogy a két kifejezésnek az ellentétpárjai is különbözőek. A jóhiszeműség egyfelől a természetes személynek az a tudati állapota, amelyben a látszattal ellentétes valóságról – vagy más, jogszabályban meghatározott körülményről – nem tud, és arról nem is kell tudnia. Ez láthatólag szubjektív fogalom, amelynek ellentétpárja a rosszhiszeműség. Döntően a dologi jogban, illetve a kötelmi jogban is főként a tulajdonszerzéssel, valamint a visszterhes jogszerzéssel összefüggésben érvényesül. A jóhiszeműség másfelől a „jóhiszeműség és tisztesség” *alapelvének egyik eleme*, amelynek a *fogalom-párjától*, a „*tisztesség*”-től elválasztható, önálló jelentése e fogalmon belül nincsen (*hendiadüoin*). Itt tehát objektív jelentéstartalmat hordoz, amely a forgalmi tisztesség követelményével írható le, amelynek alapja az erényetika, ellentétpárja pedig nem a rosszhiszeműség, hanem a „*jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértése*”, avagy a „*tisztességtelenség*”. Ez az alakzat javarészt a kötelmi jogban, ill. a vagyoni forgalom jogában érvényesül. A kettős jelentéstartalomon kívül a jóhiszeműség (*bona fides*) kifejezésnek további jelentésárnyalatai is vannak.¹⁹

A fogalmi dualizmus mögött a rómaiak *bona fides* fogalmának szubjektív és objektív jelentésű alakra való szétválása, illetve az objektív alakzat általános kötelmi jogi elvvé alakulása mint évezredes, összetett folyamat húzódik meg. A *homonímia* említett jelensége, amely nyelvi alapon nem tesz különbséget objektív és szubjektív jóhiszeműség között, a latinajkú jogrendszerekben is kimutatható (például *bonne foi*, *buona fede*, *buena fe*), a németajkú magánjogi rendszerekben a megkülönböztetés terminológiai eltérést is mutat, az angolszász jogok sajátos fejlődése keretében pedig a kettősség problémája nem értelmezhető. Földi András összefoglaló értékelése szerint:²⁰ a „rómaiak sok filozófiai elvet vettek át a görögöktől, de az objektív *bona fides* elvét, amely a görög filozófiában nem volt ismeretes, maguk teremtették meg”. Jóllehet már Tryphoninus (Kr. u. 2–3. sz.) úgy beszél a jóhiszeműségről, mintha többféle esete lenne: „*bona fides quae in contractibus exigitur*” („az a jóhiszeműség, amelyet a szerződéseknél követelünk meg”), a „római jogtudósok gondolkodásában a *bona fides* kategóriájának *duplex* jellege [még]sem [...] vált tudatossá”. Egyebek mellett a vagyoni forgalom legfontosabb ügyleteiben, így az adásvételi, a dologbérleti, a vállalkozási, a munka- és a társasági szerződésben (*contractus bonae fidei*) a feleknek úgy kellett eljárniuk, ahogyan azt a *bona fides* objektív követelményrendszere megkívánta, vagyis „ahogyan egy tisztességes férfi (*bonus vir*) az adott helyzetben eljárna.” Ez a mérce széleskörű társadalmi konszenzuson nyugodott, ezért az elv „alkalmazása az ókori Rómában nem vezetett jogbizonytalansághoz”. „A *bona fides* követelményének mélyebb alapja a *honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* paranca” (Ulp. D. 1, 1, 10, 1) volt, amely „általában többre kötelez, mint a *dolozus* vagy különösen mint a jó erkölcsökbe ütköző eljárás tilalma”. A „*bonus vir* modellje [...] nemcsak a jogviszonyokban résztvevő felek magtartásának, hanem a két fél jogvitáját megítélő bíró ítékezésének is zsinórmértékül szol-

18 Meszlény szerint „a forgalomban uralkodó jóhiszeműség kívánalma csak szóhangzásban azonos azzal a jóhiszeművel ..., mely a dologjogban nyilvánítja hatását”. Lásd MESZLÉNY, A svájci polgári törvénykönyvről 264sk. Idézi FÖLDI, A jóhiszeműség és tisztesség elve 79.

19 WHITTAKER – ZIMMERMANN, Coming to terms with good faith 690sk; FÖLDI, Monizmus 25–39.

20 Kiemelések alább tölem. Valamennyi idézet ebben a bekezdésben alább: FÖLDI, A jóhiszeműség és tisztesség elve 29sk.

gált”. A „*bona fides* követelményei a római jogban nem az anyagi jog alapján, hanem *officio iudicis*, a bíró kreatív jellegű mérlegelő tevékenysége révén jutottak érvényre”. „[E]gy idő után már minden olyan magatartás dolózusnak minősült, amit a *bonus vir* az adott helyzetben nem tanúsított volna, másfelől sértette a *bona fides*-t minden olyan magatartás elmulasztása is, amelyet a *bonus vir* az adott helyzetben kötelességszerűen megtett volna.”

Az objektív *bona fides* követelményének először csupán valamennyi szerződésre, majd a szerződések jogán túlmenően az egész magánjogra történő kiterjesztése hosszú folyamat eredménye. A glosszátorok a kontraktuális („objektív”) *bona fides* fogalmán a szerződések (*contractus bonae fidei*) körében az adott szó megtartását, a csalárd eljárástól való tartózkodást, valamint a szerződésszerű szolgáltatáson túlmenően a korrektség talaján elvárható kisebb többlet-kötelezettségek teljesítését értették.²¹ A kommentátor *Baldus* (1327–1400) a *bona fides* fogalmát azonosította az *aequitas* fogalmával, amelyet nagy valószínűséggel *Arisztotelész* és *Aquinói Szent Tamás* méltányosság-konceptiója alapján töltött meg tartalommal.²² Ennek ott van jelentősége, hogy a jogalanyokkal szembeni morális alapú, jogi elvárások ezúttal már képesek túlmutatni a kor törvényeinek betűjén, és ezáltal hoznak létre olyan általános követelményt, amely áttörheti és meghaladhatja a *summum ius*-t, avagy a *rigor iuris*-t (ti. a betű szerinti jogalkalmazást). Míg a *bona fides* meghatározott tényállásokhoz kapcsolódó fogalom volt, az *aequitas*-ra minden jogviszony esetében lehetett hivatkozni.²³ *Földi* szerint a legkorábban *Franciscus Aretinus* (*Francesco de Accoltis/Accoltus*; ?1418–?1486), majd a 16. századi spanyol kanonisták közül *Juan Medina*²⁴ (1490–1547), illetve a francia *Pierre Rebuffi* (?1487–1557) már a modern felfogás (ti. *bona fides* mint vélekedés, illetve mint cselekvés) szerint jutott el a *bona fides duplex* fogalmához. E nézetük megelőzte korát olyannyira, hogy mintegy három évszázadon át nem tudott elterjedni az európai jogi gondolkodásban (például még *Donellus* sem lépett túl *Franciscus* álláspontján, és nem jutott el *Medina* nézetéig, ahogy a humanisták sem).²⁵ A *bona fides*-re azonban a kereskedelmi jog területén a 16. századtól már elsőrangú alapelvként hivatkoztak.²⁶

A német gondolkodásban a középkori, vallási eredetű *Treu und Glauben* kifejezés a 14. századra profanizálódott, és a jog világába *Földi* szerint *Jakob Frischlin* görög-latin-német nyelvű, 1591-ben Frankfurtban kiadott szótára (*Nomenclator trilinguis*) nyomán lépett be, amelyben a szerző az objektív *bona fides*-t (mint *actio bonae fidei*-t) azonosította a *Treu und Glauben* elvével (a szubjektív „*guter Glaube*” kifejezéstől való megkülönböztetés végett).²⁷

21 FÖLDI, A bona fides dualista felfogásának nyomai 45sk.

22 GORDLEY, Good faith in the medieval 'ius commune' 108skk. Vö. Földi, A jóhiszeműség és tisztesség elve 31.

23 FÖLDI, A jóhiszeműség és tisztesség elve 31.

24 *Medina* jelentőségére lásd MASSETTO, Buona fede nel diritto medievale 1. Lásd még FÖLDI, A bona fides dualista felfogásának nyomai 48.

25 FÖLDI, A bona fides dualista felfogásának nyomai 48–53.

26 FÖLDI, A jóhiszeműség és tisztesség elve 32.

27 *Földi* szerint az objektív és szubjektív *bona fides* tudatos elválasztása a *jus communéban* a 18. századig váratott magára. Ezzel szemben az a tény, hogy *Frischlin* nem egyszerűen a *bona fides*-t, hanem az *actio bonae fidei*-t azonosította a *Treu und Glauben* megsértése miatti fellépéssel, világos, hogy nem arra a szubjektív *bona fides*-re gondolt, amely nem a szerződésekkel kapcsolatos (vö. *Tryphoninus*, fent), hanem arra az objektív alakra, amely a szerződésekkel függ össze, hiszen művében az *actio* fogalmával hozta összefüggésbe a német kifejezést. Vö. FÖLDI, A jóhiszeműség és tisztesség elve 32sk. és 33.

2.2.2. A nagy kodifikációk után

A *Treu und Glauben* elvére az 1620. évi porosz *Landrecht* (IV,16,4,1) már utalt, majd a szász Ptk (sächs. BGB § 858) rögzítette, és az innen került a BGB-be. A német BGB kodifikációját megalapozó jogtudományi irányzat, a pandektisztika ugyanakkor csak a 19. század végére (*K. G. von Wächter*) bontotta fel a *bona fides monista* koncepcióját. A történeti jogi iskola (*Savigny* és követői) ugyanis a „vissza a gyökerekhez” irányultsága folytán tudománytalannak tartotta a római jog saját forrásainak anakronisztikus értelmezését: márpedig e források a dualista megközelítést nem fejtették ki²⁸ (vö. ugyanakkor *Tryphoninus*). A BGB hatályba lépése folytán 1900-tól a dualista megközelítés rögzült: *Treu und Glauben* (vö. §§ 157, 242) és *guter Glaube* („gutgläubig”; §§ 932–935, vö. még §§ 955, 720, 1208, 1244). Ki kell ugyanakkor emelni, hogy a *Treu und Glauben* a BGB 242. §-ában kizárólag a kötelek teljesítésének körében érvényesül,²⁹ a 157. § pedig a szerződések értelmezésénél írja csupán elő.³⁰ Ezzel szemben a bírói gyakorlat (*Reichsgericht*) már az 1910-es években kimondta, hogy a BGB említett §-ai a *Treu und Glauben* magánjogban uralkodó, általános elvének két kifejeződése csupán. Az elv hatókörének extrém kitágítása ezután már nem jelentett problémát a bírói gyakorlat számára, amely számos intézményt, jogosultságot, kötelezettséget a *Treu und Glauben* elvéből vezetett le (vö. *Földi*³¹), így például a tájékoztatási kötelezettség, a megfelelő csomagolás kötelezettsége, a részteljesítés-elfogadás és az alkalmas időben történő teljesítés kötelezettsége, a teljesítési kötelezettség módosítása különösen a *clausula rebus sic stantibus*, a lehetetlenülés veszélye, az egyezség utólagos módosítása esetén, a *venire contra factum proprium* tilalma, a károkozó szándékot nem feltételező, meg nem engedett joggyakorlás tilalma, a *nemo suam turpitudinem allegans auditur* elve, vagy a *culpa in contrahendo* esetében.

A svájci ZGB-ben az elv a bevezető rendelkezések között (§ 2 Abs. 1) található.³² A francia Code Civil 2016. évi reformja fenntartotta a „bonne foi” elvét, amely a közrend (*ordre public*) részeként a szerződések megtárgyalásának, megkötésének és teljesítésének során is köti a feleket [új Art. 1104 (1)–(2)³³]. A 2008. évi reform fenntartotta a szubjektív jóhiszeműség tulajdonszerzés során érvényesülő fogalmát és vélelmét (új Art. 2274³⁴). Az UNIDROIT Nemzetközi Kereskedelmi Szerződések Alapelvei (2016) mint választható jog 2.1.15. cikkének (2)–(3) bekezdése ismeri az objektív rosszhiszeműség fogalmát, amikor kimondja: „Az a fél [...], aki rosszhiszeműen tárgyal, vagy rosszhiszeműen szakítja meg a tárgyalásokat, felelősséggel tartozik a másik félnek okozott károkért. Rosszhiszemű különösképpen az a fél, aki úgy kezd vagy folytat tárgyalásokat, hogy nincs szándékában megállapodást elérni a másik féllel.”

28 Vö. FÖLDI, A jóhiszeműség és tisztesség elve 34sk, valamint a porosz *Landrecht*re és a szász Ptk-ra lásd ugyan ott 43.

29 „Der Schuldner ist verpflichtet, die Leistung so zu bewirken, wie Treu und Glauben mit Rücksicht auf die Verkehrssitte es erfordern.”

30 „Verträge sind so auszulegen, wie Treu und Glauben mit Rücksicht auf die Verkehrssitte es erfordern.”

31 FÖLDI, A jóhiszeműség és tisztesség elve 46–48.

32 „Jedermann hat in der Ausübung seiner Rechte und in der Erfüllung seiner Pflichten nach Treu und Glauben zu handeln.”

33 „Les contrats doivent être négociés, formés et exécutés de bonne foi. Cette disposition est d’ordre public.”

34 „La bonne foi est toujours présumée, et c’est à celui qui allègue la mauvaise foi à la prouver.”

2.3. Magyar jogtörténeti alapok

A magyar jogtörténetben az objektív értelmű *bona fides* elve kutatásaim szerint meglepően nagy múltra tekint vissza. A középkori források ugyanis már mindkét alakzatot ismerték. A III. Esztergomi Zsinat idején, 1169/1171-ben a Szentszékkal megkötött megállapodásban III. István király (ur. 1162–1172) a római pápa, III. Sándor (ur. 1159–1181) javára az investitúra és mások mellett lemondott arról a jogáról is, hogy az egyházi vagyont kisajátítsa; méltatja azokat a „tisztességes” egyházi személyeket, akik a vagyont „bárminek-mű családrádságtól mentesen, a *bona fides* követelményeit megtartva” a szegények és árvák javára fordítják.³⁵

Ezzel szemben – Zlinszky nyomán³⁶ – Földi szerint a hazai jogi gondolkodásban a *bona fides* két alakzata dogmatikus elkülönítésében Huszty István (?1710–?1772), egri jogakadémiai tanárnak volt úttörő szerepe. Földi úgy véli, Huszty Európai viszonylatban az elsőre igényt nem tarthat ugyan, saját korát azonban európai kontextusban is nyilvánvalóan meghaladta. Először 1745-ben Budán kiadott, a gyakorlatban is forgatott, több kiadást megért, *Jurisprudentia practica seu commentarius novus in jus Hungaricum* című tankönyvében ugyanis a *bona fides* már e két jelentésben használatos.³⁷

Az objektív *bona fides* használata a bírói gyakorlatban ugyanakkor nem gyökeresedett meg, a *Placitum tabulare* és Frank Ignác „A közigazság törvénye Magyarhonban” című főműve (Buda 1845) tanúsága alapján „jóllelkűség” értelemben volt használatos: „[...] a szerződéseket a’ törvény oltalmazza, ennek más oka nincsen, mintsem, hogy a’ bizodalmat és jó hitet (*bonam fidem*) a’ közéletben, és főképpen a’ keresetben, a’ haszonváltásokban (*in commercio*) fentartsa. Ebből pedig csak annyi következik: hogy ammint jó hittel, igaz szándékkal valamely szerződés keletkezett, úgy mindenki szabad ígéretét jó lélekkel teljesítse, és tovább hogy, ha szükséges, a’ jó lelkű hitelezőnek a’ bíró is törvény tekintetével segedelmet nyújtson.”³⁸

Grosschmid Béni *Fejezetek kötelmi jogunk köréből* című művében funkcionálisan – a jelzőket nem használva – világosan elkülöníti a két kategóriát. Az objektív alakzatnak – amely közismert meghatározása szerint „a másik fél érdekére való hívséges tekintet” – a német Ptk-hoz hasonló funkciókat tulajdonít – a kötelezettségek teljesítése és a szerződés értelmezése körében – azzal, hogy ebben a keretben az elv praktikus és racionális zsinórmérték, nem valami elvont eszme.³⁹

35 „... honest[i] cleric[i], qui vitae ac, morum honestate sint comprobati, et de ipsarum Ecclesiarum rebus moderate accipiant, ...; qui reliqua omnia bona fide, et sine fraude aliqua ad reaedificationem ipsarum Ecclesiarum, et Domorum Episcopaliū, seu Canonicoꝝ, ad usus quoque pauperum, et orphanorum debent observare”. Lásd SZUROMI, Az első három Esztergomi Zsinat 406.

36 ZLINSZKY, Die Rolle der Gerichtsbarkeit 61–2.

37 Földi nem idézi Husztyt, vö. FÖLDI, A jóhiszeműség és tisztesség elve 34, 76–77. Zlinszky a bírói mérlegelés körében foglalkozik – Huszty nyomán – a *bona fides* gyakorlati problematikájával, ld. ZLINSZKY, Die Rolle der Gerichtsbarkeit 61–62. Ebben a keretben idézi Huszty értékelő megállapítását (lib. II, tit. II, 8; 15. old.): „Quid sit contractus bonae fidei aut quando considerantur tales, quando secus? Dic id nulla lege nostra civili determinandum haberi, verum dependere a circumstantiis et arbitrio iudicis, ut sensus sit aequitatem non secus accipi in contractibus ac in aliis, et ideo quando debet aequitas rigore iuris praeferrri, arbitrio iudicis est relictum.” Ehhez hozzátehetjük: nem különös, hogy a modern felfogásban szubjektív és objektív *bona fides*-ként elfogadott kategóriák megjelennek Husztynál, hiszen a szerző a hazai jog hézagait a római jog és a kánonjog szabályaival egészítette ki a jogalkalmazás segítése céljából. A római jog és nyomán a kánonjog pedig a *bona fides* fogalmát többféle szerepben és formában, de az egyes kategóriák tudatos, dogmatikus elkülönítése nélkül, mintegy magától értetődően használta. Ekként tehát nem csoda, hogy Huszty például a tulajdon szerzésmódjai (*de acquirendo rerum dominio*) körében a gyümölcszedés (szubjektív) jóhiszeműségéről (lib. II, tit. II, 14: „percipere bona fide”, 8. old.) szól, majd, a szerződésből fakadó kötelezetket tárgyaló fejezet (lib. II, tit. V) 7. pontjában (13. és 15. old.) azt tárgyalja: „Bona fides in contractibus quid significat” – nyilván a tulajdonszerzés körében használatos (szubjektív) *bona fides*-fogalomhoz képest. HUSZTY, *Jurisprudentia practica* 8, 13, 15.

38 FRANK, A’ közigazság törvénye 560–561.

39 GROSSCHMID, *Fejezetek* 863, 865.

Az 1900. évi Ptk-tervezet 1107. §-a a BGB-t követte. Jóllehet ekkorra a *bona fides* kétféle funkciója világossá vált, az objektív alakzat egészen az 1928. évi Mtj-ig nem vált alapelvvé. Az Mtj 2. §-a azonban, amely lényegében a svájci ZGB ugyancsak 2. §-ának tükörfordítása mindkét bekezdés tekintetében, „feltalálta” a ma is használatos, két, el nem választható elemből álló formulát, és azt a magánjog legfőbb alapelvévé emelte. A kodifikált alapelv normatív hatállyal meg nem koronázott rögzülése ugyanakkor inspirálta a jogirodalmat, jóllehet sok esetben csak *a contrario*, hiszen a terminust a *communis opinio* nem fogadta el. Így például Szladits sem, aki a jóhiszeműséget a normatanon belül *jogon túli forrásnak* tekintette. Álláspontja szerint a „*forgalmi tisztesség és jóhiszeműség*” egy erkölcsi kíváncsalom és a szokás kombinációja.⁴⁰ A fogalom szereplése a praxisban sem volt sikeres, ugyanis a bírói gyakorlat fősodra az objektív *bona fides*-t a méltányossággal azonosította.

Ezzel szemben Kelemen László monográfiájában⁴¹ törvényesíti a kifejezést. Az elvet a magánjog keretszabályának tekinti, szerepét a magánjog egészére kiterjedően, a BGB „*Treu und Glauben*”-szakaszainak (§§ 157, 242) értelmezése során kifejezesezett német kazuisztikával egyezően tárgyalja. A magatartás erkölcsi eredetű mércéje, véli, nem okozhat jogbizonytalanságot, mert mindenki, aki a társadalom közfelfogásában élő erkölcsi elvekhez igazodik, e magatartásában nem lesz meglepetéseknek kitéve, továbbá a jóhiszeműség nem vezethet soha visszaéléshez vagy jogmegkerülésre. Beck Salamon helyesli Kelemen tézisét, amely szerint helyes a jogi realizmusra támaszkodó önmérséklet, amely az „*erkölcs túlköveteléseivel*” (Somló Bódog) szemben a jog önállóságát hirdeti: a tételes jog nem követelhet többet, mint amire az átlagember képes. „*Eszmények irányíthatják a jogot, de nem zsarnokoskodnak felette*” – így Beck.⁴²

A kommunista, majd a szocialista magyar polgári jog politikai-ideológiai okokból szakított a „*burzsoá*”, sőt, „*imperialista*” címkével elítélt jogelv elismerésének hagyományával. Eörsi szerint az – mint „*kaucsukszabály*” – a „*tehetetlenkedő imperialista vagyonjog*” által nem kezelhető „*anarchikus*” vagyoni viszonyok tompításának eszköze, amely jogbizonytalansághoz vezethet⁴³ (ez a „*burzsoá*” magánjogtudományban is gyakran hangoztatott ellenérv, úgy látszik, fenntartásra érdemesnek bizonyult). Az elvet a társadalmi érdekekkel összhangban álló érdekérvényesítés, a kölcsönös együttműködés elve és a szocialista együttélés követelménye kombinációja váltotta fel, amely kimondta a pontos kötelezettségteljesítés és a rendeltetésszerű joggyakorlás elvét is [1959. évi Ptk 4. § (1)–(2) bek.]. Ezeknek az elveknek a bírói gyakorlata az 1960-as években a szerződési jogban ugyanakkor a BGB és az Mtj tárgyalt szakaszainak kazuisztikájához hasonló eredményekre vezetett⁴⁴ – ide nem értve a Ptk-ban kodifikált azon elveket, amelyek a német magánjogban a bírói gyakorlat vívmányaiként alakultak ki, így a *nemo suam turpitudinem* elve [4. § (3) bek.] és a joggal való visszaélés tilalma (5. §).

40 SZLADITS, Magyar magánjog 147.

41 KELEMEN, A jóhiszeműség és tisztesség a magánjogban, *passim*.

42 BECK, Könyvismertető 267.

43 EÖRSI, A tulajdonjog fejlődése II, 65, 388.

44 FÖLDI, A jóhiszeműség és tisztesség elve 88.

2.4. Erényetikai alapok

Vékás Lajos – sokak által átvett, nem előzmény nélküli (Kolosváry⁴⁵) – megállapítása szerint az alapelv által meghatározott magatartási mérce etikai megalapozottságú. Ez a nyilvánvalóan helyes megközelítés azonban az etikai vonatkozásban pontosításra és konkrét tartalommal való feltöltésre, s a mérce tisztán erkölcsi jellegűnek állított alapja tekintetében kiegészítésre szorul. Enélkül ugyanis – miként arra a bírói gyakorlat nem kevés példát hozott – a három absztrakt magatartásszabályt megfogalmazó alapelv (Ptk 1:3–5. §§) egymás szinonimájává degradálódik, és ebből eredően közöttük pseudo-hierarchia, avagy virtuális kollízió alakulhat ki, amelynek szükségszerű velejárója a fogalmak amortizációja.

Az etikai alapok pontosítása és konkretizálása tekintetében forrásaink az európai jogi gondolkodás említett pillérei: a görög filozófia, a római jog, a zsidó-keresztény vallási hagyomány, valamint a humanizmus és a felvilágosodás vívmányai. Ennek megfelelően a jóhiszeműség és tisztesség alapelvének etikai megalapozottsága nem más, mint az erényetikai fundamentum ezúttal azonban a deontologizmussal és a konzekvencializmussal karöltve (gazdaságtanilag lásd Baritz,⁴⁶ a kanti deontologizmus konzekvencialista vonásaihoz lásd Boros⁴⁷).

Az erényetikai paradigma alaptétele, hogy létezik objektív „jó”, amely az erényes ember életét kormányozza avégből, hogy az egyéni jó élet a közjával harmóniában valósuljon meg. Ennek az objektív jónak a tartalmát az arisztotelianus-tomista világnézet határozza meg, amely kiemelésének helyes voltát különösen a nagy kommentátor Baldus fenti tézisei is alátámasztják.

Arisztotelész szerint (*Nikomakhoszi etika* 1098a): az emberi jó a lélek legteljesebb erény szerinti tevékenysége. Aquinói Szent Tamás ugyanakkor vallja, az ember cselekedetét az teszi jóvá, hogy követi az ész szabályát, melyet Isten örök törvénye (*lex aeterna*) kormányoz (St II-II q 58 a 3). Az erény axiológiája (értéktana) tehát nem semleges (vö. posztmodernizmus), hanem annak központi mozgatója az az objektív jó, amelyre a jóra irányuló ész által kormányzott emberi természet alapvetően – kivételt tűrően – irányul. Ezen objektív jóra irányuló emberi természetből manifesztálódik azután az ún. helyes cselekedet. Az arisztotelianus-tomista erényetika összekapcsolható (lásd Boros, fentebb) az egymást látszólag kizáró két másik etikai rendszerrel, a deontologizmussal és a konzekvencializmussal. Míg előbbi, a kötelesegetika (részben Kant, Rawls, Dworkin) a tetteket belső erkölcsi tulajdonságai alapján ítéli jónak vagy rossznak, addig utóbbi, a következményetika (különösen Bentham, Mill utilitarizmusa) a tetteket nem a motívumai szerint, hanem a következményeire, konzekvenciáira tekintettel minősíti.

45 Lásd KOLOSVÁRY, Megjegyzések a magánjogi codex-javaslatához 54.

46 BARITZ, Háromdimenziós gazdaság *passim*.

47 „Kant etikája nem illik egyetlen hagyományos etikákat csoportosító osztályozási rendszerbe sem. Akik szerint kizárólag a kötelesegre összpontosít, azok nem veszik észre, hogy a köteleesség nem más, mint az, hogy mindenki használja a józan eszt. Akik pedig azt állítják, hogy nem törődik a cselekedetek következményeivel, azok nem veszik tudomásul, hogy a szabály nem más, mint észhasználat a következmények mérlegelésében. A legtöbb etikatekercs egyik vagy másik csoportba sorolja ezt az etikát, a leggyakrabban szándéketikának nevezik, szemben a következményetikával. E sablonba helyezéseket nem igazolják Kant etikai szövegei. Etikája egyszerre racionális-, szabálykövető- és következményetika. [...] Míg a következményetikák lemondanak a filozófiai megalapozásról, Kant etikájának erőssége, hogy az általánosítás és az egyetemesség hagyományos filozófiai követelményének igyekszik eleget tenni. Kant számára kiemelt jelentőségű az etikának az akarat autonómiájában és a szabadságban való megalapozása, aminek a szituációs és utilitarista etikák nem tulajdonítanak jelentőséget.” Lásd BOROS, Immanuel Kant 193.

Van arra is példa, hogy ez a két irány normatív szinten is összekapcsolódik, mégpedig a tisztességtelen gazdasági tevékenység két normatív típusmagatartásában (Tpvt. ⁴⁸ 2. §). Eszerint az olyan gazdasági tevékenység, illetve piaci magatartás tisztességtelen, amely sérti vagy veszélyezteti az üzletfelek, illetve a versenytársak törvényes érdekeit (konzekvencialista minősítés), vagy az üzleti tisztesség követelményeibe ütközik (deontologikus megközelítés).

Tekintettel arra, hogy a magánjogtudomány alkalmazott tudomány, nem mehetünk el a pragmatikus gondolkodás ama alaptétele mellett, amely szerint az elmélet igazságát annak gyakorlati működőképessége igazolhatja. A magánjogi szabályozás által lefedett személyi, családi, vagyoni életviszonyok, élethelyzetek tízezreinek a gyakorlatban is működőképes és fenntartható lebonyolításához olyan szabályozás szükséges, amely a magatartásszabályok mércéit és szankcióit oly módon határozza meg, hogy az egyszerre legyen tekintettel a jóra és az észszerűre, melyek forrása az erényetika mellett a szokás. Az objektív jó és az objektíve észszerű kombinációja az eszmék világa mellett a szokás tényeiből is források. Ezáltal lehet a helyes mértékben szubjektív karakterű, vagyis egyéni és társadalmi szinten nem „én-idegen”. E komplexum alkalmas egyedül arra, hogy a norma jogalanyok általi elismerését és önkéntes követését garantálja.

Ezekből az következik, hogy a jóhiszeműség és tisztesség követelménye a magánjog vezéreszméi⁴⁹ által kormányzott tartalommal töltendő fel, amelyek meghatározzák egyfelől a magatartás helyes motívumát és következményét, másfelől ennek helyes korlátait. A magánjogi viszonyokban sem lehet parttalan a jogalkotó elvárása a jogalanyok jóra törekvése tekintetében. Ezért helyesnek látszik a követelményt ugyancsak értékalapú korlátok közé terelni, amelyek részben az ideák, részben a szokások világából fakadnak. A magánjognak ilyen általános elvei a vezéreszmék: a kiegyensúlyozott érdek-preferencia, a mellérendeltség és egyenjogúság kölcsönös alkalmazása, az objektív észszerűség követelménye, valamint a méltányossággal korrigált igazságosság által garantált jogbiztonság elve. Ezek tehát tézisem szerint a jóhiszeműség és tisztesség követelményének helyes korlátai.

A jóhiszeműség és tisztesség elve által felállított követelmény tartalma erényetikai paradigmában válhat csupán a jogalkalmazó számára használható, egzakt fogalom. Ennek megfelelően az a magatartás felel meg a jóhiszeműség és tisztesség követelményének, amely az alábbi öt korlátozó tényező [1] – 5]) által szabott mértékben valósítja meg a következő négy értékcsoporthoz⁵⁰ [I] – IV)].

A fél jogai gyakorlása és kötelezettségei teljesítése során a jóhiszeműség és tisztesség követelményének⁵¹ megfelelően jár el, ha: (1) a mellérendeltség és egyenjogúság kölcsönös függőségi viszonyát nem megbontva, (2) az objektíve észszerű mértékben, (3) a saját jogi érdeke mellett a másik fél jogi vagy méltányolható érdekére is figyelemmel⁵² („híváséges tekintettel”⁵³), (4) az általános, ill. a felek

48 Ti. az 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról.

49 Vezéreszméknek nevezem a következő általános elveket: az érdepreferencia-alapú szabályozás elve, a mellérendeltség és egyenjogúság elve (ezt utóbb elvettem, mert valójában alapintézmény), az objektív észszerűség követelménye, valamint a jogbiztonság és garanciái: az igazságosság és korrekciója, a méltányosság elve. Vö. BENKE, Bevezetés a magyar magánjog általános elveibe 53–79.

50 Hans Kelsen szerint ezek az itt értékcsoporthként megjelölt magatartások – a kanti a kategorikus imperatívuszhoz hasonlóan – „üres formulák” csupán. Lásd Kelsen, Tiszta jogtan 8.

51 Vö. Ptk 1:3. § (1) bek. szövege.

52 „The expression ‘good faith and fair dealing’ refers to a standard of conduct characterised by honesty, openness and consideration for the interests of the other party to the transaction or relationship in question.” Lásd Dcfr I. – 1:103. cikk (1) bek.

53 Grosschmid megfogalmazása szerint. Lásd GROSSCHMID, Fejezetek 865.

közi szokásokra⁵⁴ tekintettel, (5) az igazságosság és a méltányosság keretei között (I) teszi a jót, kerül a rosszat; (II) azt teszi mással, amit magának is kívánna; (III) mást nem sért; illetőleg (IV) megadja a másiknak a neki járó.

Ez a paradigma nem csak a professzionális piaci szereplők vagyoni viszonyaiban, hanem azon kívül, a magánszemélyek vagyoni és személyi viszonyaiban is érvényesül. Önként értendő: a korlátokként tárgyalt fenti öt tényező különbsége folytán más-más mértékben, s az utóbbi körében fokozottabban. Az eltérés tehát akként valósul meg, hogy ugyanazok a megvalósítandó értékek eltérő korlátok keretei között érvényesülnek. Az üzleti szféra ügyletei körében uralkodó magasabb gondossági követelménnyel és súlyosabb felelősséggel párosuló nagyobb kockázattűrési kötelezettség nyilvánvalóan másfajta objektív észszerűségi és érdekpreferencia-korlátot emel, és eltérő módon engedi érvényesülni az igazságosság vezéreszméjét, hiszen jószerével kizárja a méltányosságot.

A jóhiszeműség és tisztesség elvének tartalmát nem csak a fenti, pozitív módszerrel, vagyis az értékek felől közelítve lehet meghatározni, hanem negatív módon is: az értékek hiánya, így például a tisztességtelenség irányából (*Miskolczy Bodnár*⁵⁵). A tisztesség követelményét (üzleti tisztesség⁵⁶) nyilván egzaktabb módon körülhatárolja a tisztességtelenség tilalmának normatív háttere, ha a szóban forgó jogszabály példákat hoz az egyes tipikusnak tekinthető magatartásokra (ld. a tisztességtelen piaci magatartás,⁵⁷ szerződési feltétel,⁵⁸ kereskedelmi gyakorlat,⁵⁹ verseny fogalma körében). Ugyanakkor helyes az a meglátás, mely szerint jóllehet a tisztességtelenség fogalmát pontosan definiálni nehéz, erre ugyanakkor általában nincs is szükség; az erkölcsi fogalmak normatív definíció nélküli jogszabályi felhasználása logikus együttállás.⁶⁰ A pozitív megközelítés mindenesetre azt sugallja: a tartalom egzakt kitöltése a jogalkalmazás számára mellőzhetetlen. Ebben az esetben azonban a kodifikált norma tartalmát európai alapértékeink alakították ki.

54 Vö. 1:3. § (2) bek. Vö. FÖLDI, A jóhiszeműség és tisztesség elve 88. A jóhiszeműség és tisztesség tartalma tekintetében – *Grosschmid és Szladits* nyomán – a felek közti üzleti előzmények és az általános szokások jelentőségét Földi hangsúlyozza Vékás sokhelyütt megjelent, *tisztán etikai* megközelítésével szemben. Kiemeli ugyanakkor Földi, hogy Vékás szerint a másik fél jogilag védett üzleti érdeke korlátként viselkedhet az elv alkalmazhatósága terén. Vö. FÖLDI, A jóhiszeműség és tisztesség elve 98.

55 Lásd MISKOLCZI BODNÁR, A jóhiszeműség és tisztesség elve 41-től *passim*, aki a tisztesség követelménye és a tisztességtelenség polgári jogi tilalma felől közelíti meg témáját.

56 Lásd például a gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről és egyes korlátairól szóló 2008. évi XLVIII. törvény (Reklámtv.) preambuluma; az üzleti titok védelméről szóló 2018. évi LIV. törvény 5. § (3) bek. b) pont; az elektronikus hírközlésről szóló 2003. évi C. törvény 2. § f) pont; a formatervezési minták oltalmáról szóló 2001. évi XLVIII. törvény 17. § (2) bek.; a védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény 15. § (1) bek.

57 Schwarz Gusztáv 1906 kora tavaszán írja: „Tisztességes kereskedő nem adja magát arra, hogy hazug hirdetésekkel, versenytársai tendenciosus kisebbitésével, saját áruinak költött eredete, vagy minősége felhányásával magára térítse a közönség figyelmét. Az ilyen tisztességtelen verseny a kereskedői társadalom erkölcsi megfenyítése alatt állott mindig. Ujjabban azonban mind hangosabb a kívánság, hogy az ilyen üzelmeket az állam is megtiltsa és fenyíték alá vegye.” Lásd SCHWARZ, Jog és élet 71.

58 Például egyoldalú és indokolatlan hátrány [6:102. § (1) bek.]; egyoldalú jog a szerződés értelmezésére, módosítására, meghosszabbítására, megszüntetésére, eltérő teljesítésére, a teljesítés szerződésszerű voltának megállapítására; egyoldalú kötelezettség a teljesítésre; beszámítás egyoldalú kizárása; tartozásátvállalás egyoldalú lehetősége; a bizonyítási teher egyoldalúan hátrányos meghatározása; egyoldalú és túlzó alaki követelmények alkalmazása [6:104. § (1)–(2) bek.]; illetve tipikus eset az egyoldalúan eltúlzott követelés a teljesítés mértéke, esedékessége, biztosítéka stb. terén.

59 ZAVODNYIK, Nagykommentár a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló törvényhez, *passim*.

60 Lásd MISKOLCZI BODNÁR, A jóhiszeműség és tisztesség elve 41.

Felhasznált irodalom

- BARITZ Sarolta Laura OP: Háromdimenziós gazdaság. Lehet-e gazdálkodni erényetikai paradigmában? Budapest 2016
- BECK Salamon (rec.): Könyvismertető. [=KELEMEN László: A jóhiszeműség és tisztesség a magánjogban. Szeged 1937] Polgári Jog (rég. sorozat) 1938/14. sz. 267.
- BECK Salamon: Jog és igazság viaskodása. Polgári Jog (rég. sorozat) 1928/4/8. sz. 157–162.
- BENKE József: Bevezetés a magyar magánjog általános elveibe. Budapest 2019
- BÍRÓ György – LENKOVICS Barnabás: Új magyar polgári jog I. Általános tanok és személyek joga. Miskolc 2013
- BOROS János: Immanuel Kant. Budapest 2018
- DUVE, Thomas – HAERKAMP, Hans-Peter: § 242 Leistung nach Treu und Glauben. In: Mathias SCHMOECKEL – Joachim RÜCKERT – Reinhard ZIMMERMANN (Hg.): Historisch-kritischer Kommentar zum BGB. Bd. II: Schuldrecht: Allgemeiner Teil §§ 241–432. Teilbd. 1: vor § 241–§ 304. Tübingen 2007, 274–364.
- EÖRSI Gyula: A tulajdonjog fejlődése. II. kötet. Budapest 1951
- FÖLDI András: A bona fides dualista felfogásának nyomai a ius communében a XVI. század végéig. In: MÁTHÉ Gábor – RÉVÉSZ T. Mihály (szerk.): Állam-, egyház-, jogtörténeti magyarázatok. Ünnepi tanulmányok Rácz Lajos tiszteletére 65. születésnapja alkalmából. Vác 2013, 43–54.
- FÖLDI András: A jóhiszeműség és tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig. Publicationes Instituti Iuris Romani Budapestinensis fasc. 9. Budapest 2001
- FÖLDI András: Észrevételek a bona fides árnyalataihoz a Draft Common Frame of Reference tükrében. In: HOMICSKÓ Árpád Olivér – SZUCHY Róbert (szerk.): Studia in honorem Péter Miskolczi-Bodnár. De iuris peritorum meritis Tom. 11. Budapest 2017, 225–231.
- FÖLDI András: Monizmus, dualizmus vagy pluralizmus? Összehasonlító-történeti elmélkedések a bona fidesről. Állam- és Jogtudomány 2013/54/3–4. sz. 25–39.
- FRANK Ignác: A' közigazgatás törvénye Magyarhonban. I. rész. Buda 1845
- GORDLEY, James: Good faith in the medieval 'ius commune'. In: ZIMMERMANN, Reinhard – WHITTAKER, Simon (ed.): Good faith in the European contract law. Cambridge 2000, 93–117.
- GROSSCHMID Béni: Fejezetek kötelmi jogunk köréből. II. kötet. 2. rész. Budapest 1933
- HARMATHY Attila: Kódex és társadalom. Acta Universitatis Szegediensis Sectio Juridico-Politica Tom. 58. fasc. 17. Szeged 2000, 205–209.
- HEUSS, Theodor: Rede am 16. September 1950 zur Einweihung der wieder errichteten Gebäude des Robert-Mayer-Gymnasiums und der Rosenausschule in Heilbronn. In: WUNDERLICH, R. (szerk.): Reden an die Jugend. Tübingen 1956
- HUSZTY, Stephanus: Jurisprudentia practica seu Commentarius novus in jus Hungaricum. II. kötet. Buda 1745
- JHERING, Rudolph von: Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung. 2. Aufl. Teil I. Leipzig 1866
- KELEMEN László: A jóhiszeműség és tisztesség a magánjogban. Szeged 1937
- KELSEN, Hans: Tiszta jogtan. (Ford. BÍBÓ István et al.) Budapest 1988
- KOLOSVÁRY Bálint: Megjegyzések a magánjogi codex-javaslatához. Első közlemény. Polgári Jog (rég. sorozat) 1929/5/2. sz. 51–58.
- LUBAC, Henri de: Le Drame de l'humanisme athée. Paris 1963

- LUKÁCS György: Az ész trónfosztása. Budapest 1965
- MARCEL, Gabriel: L'Homme problématique. Paris 1955
- MASSETTO, Gian Paolo: Buona fede nel diritto medievale. In Digesto 4a edizione. Discipline privatistiche. Sezione civile II. Torino 1988
- MESZLÉNY Artúr: A svájci polgári törvénykönyvről. Magánjogi tanulmány társadalomtudományi alapon. Budapest 1909
- MISKOLCZI BODNÁR Péter: A jóhiszeműség és tisztesség elve. A tisztesség követelménye és a tisztességtelenség polgári jogi tilalma. In: SZUCHY Róbert (szerk.): Az üzleti jog egyes modern kihívásai. Acta Carolensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum 2017/18. sz. 13–111.
- NOCHTA Tibor: A jóhiszeműség és tisztesség elve a társasági jogviszonyokban. Gazdaság és Jog 2017/25/2. sz. 3–8.
- PÁL, VI., pápa (ford. DÉR Katalin): Populorum progressio kezdetű enciklika. Roma 1967
- PETRIK Ferenc (szerk.): Polgári jog. Kommentár a gyakorlat számára. Budapest 1997
- RATZINGER, Joseph: Életutam. XVI. Benedek pápa önéletírása (1927-1977). Budapest 2005
- SARTRE, Jean-Paul: Huis clos suivi de Les mouches. Paris 1947
- SCHWARZ Gusztáv: Jog és élet. Jogtudományi Közlöny (rég. sorozat) 1906/41/9. sz. 69–73.
- SIMONS, Walter: Reichsverfassung und Rechtsprechung. Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft 1926/81/3. sz. 385–409.
- SZABÓ Ferenc: Az ember és világa. Budapest 2011
- SZLADITS Károly (szerk.): Magyar magánjog. I. kötet: Általános rész; Személyi jog. Budapest 1941 (repr.)
- SZUROMI Szabolcs Anzelm: Az első három Esztergomi Zsinat és a magyarországi egyházfegyelem a XII. században. Magyar Könyvszemle 1999/115/4. sz. 377–409.
- VÉKÁS Lajos: A magánjogi kodifikációk értékeiről – történeti szemléletben. Jogtörténeti Szemle 2015/3. sz. 18–22.
- WHITTAKER, Simon – ZIMMERMANN, Reinhard: Coming to terms with good faith. In: ZIMMERMANN, Reinhard – WHITTAKER, Simon (ed.): Good faith in the European contract law. Cambridge 2000, 653–701.
- ZAVODNYIK József: Nagykomentár a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló törvényhez. Budapest 2013
- ZIMMERMANN, Reinhard – WHITTAKER, Simon (szerk.): Good faith in the European contract law. Cambridge 2000
- ZLINSZKY, János: Die Rolle der Gerichtsbarkeit in der Gestaltung des ungarischen Privatrechts vom 16. bis zum 20. Jahrhundert. Ius Commune Bd. X. Frankfurt am Main 1983, 49–68.